

УДК 811.111'255

А.В. Стегалюквикладач, Херсонський
політехнічний коледж
Одеського національного
політехнічного
університету

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТЕКСТІВ НАУКОВО- ТЕХНІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

А.В.Стегалюк. Особливості перекладу українською мовою професійної термінології текстів науково-технічного спрямування У статті розглянуто деякі особливості перекладу науково-технічної літератури, основною метою якого є точна передача інформації; виявлено його основні способи, прийоми та стратегії. Представлено характерні особливості науково-технічної літератури, а саме: точність, стислість вираження думки, логічна послідовність та повнота викладу матеріалу.

A.V. Stegalyuk. Some peculiarities of Ukrainian translation of scientific-technic literature are shown in the given article. The main purpose of such translation is exact reproduction. The article is also dedicated to There are characteristic peculiarities of scientific-technic literature: exactness, richness of content of thought's expression, logical sequence and completeness of materialy summery.

Вступ. Як відомо, тематика науково-технічних перекладів дуже різноманітна: теорія інформації, динаміка, астрофізика, електроніка, електротехніка, авіація, нанотехнології і це ще далеко не повний перелік.

Мета даної статті проаналізувати певні особливості перекладу такого виду текстів, бо вдосконалення навичок перекладу науково-технічної літератури є, як ніколи, актуальною проблемою в процесі підготовки спеціалістів; роль та значення науково-технічного перекладу важко переоцінити в умовах євроінтеграції.

В даний час існує необхідність у виділенні науково-технічного перекладу не тільки як особливого виду перекладацької діяльності та спеціальної теорії, що досліджує цей вид діяльності, а також присвоєння

Актуальні проблеми науки та освіти теорія, практика, сучасні рішення

науково-технічного перекладу статусу самостійної прикладної дисципліни. З точки зору лінгвістики, характерні особливості науково-технічної літератури поширюються на її стилістику, граматику і лексику. Найбільш типовим лексичним ознакою науково-технічної літератури є насиченість тексту термінами і термінологічними словосполученнями, а також наявність лексичних конструкцій і скорочень.

Основне завдання науково-технічного перекладу полягає в гранично ясному і точному доведенні до читача інформації, що повідомляється. Це досягається логічно обґрунтованим викладенням фактичного матеріалу. Стил ь науково-технічної літератури можна визначити як формально-логічний. Слід зазначити, що широке та інтенсивний розвиток наукового стилю призвело до формування в його рамках численних жанрів, таких, як: стаття, монографія, підручник, патентний опис (опис винаходу), реферат, анотація, документація, каталог, довідник, специфікація, інструкція, реклама (що має ознаки та публіцистичного стилю). Кожному жанрові притаманні свої індивідуально-стильові риси, однак вони не порушують єдності наукового стилю, наслідуючи його загальні ознаки і особливості.

Серед актуальних проблем сучасного перекладознавства важливе місце займає розвиток такої галузі як переклад науково-технічних текстів, так як у зв'язку з прискореним науково-технічним прогресом даний вид перекладацької діяльності стає все більш затребуваним. Але, на жаль, ступінь вивченості даної теми далека від бажаної повноти, зокрема, недостатньо досліджені прийоми і способи перекладу супровідної технічної документації. Актуальність теми даної роботи зумовлена підвищенням значущості науково-технічної літератури як способу обміну і розповсюдження інформації в світовому співтоваристві.

Матеріал і результати дослідження.

Основна вимога до науково-технічного перекладу – це точна передача інформації.

Як відомо, труднощі у процесі перекладу викликає, в першу чергу, передача правильного змісту кожного речення, що дуже часто не відповідає дослівному перекладу.

У відповідності з метою роботи були сформульовані наступні завдання, вирішення яких направлено на всебічне розкриття теми і досягнення поставленої мети :

Актуальні проблеми науки та освіти теорія, практика, сучасні рішення

- проаналізувати стилістичні особливості науково-технічних текстів;
- розглянути лексичні особливості науково-технічних текстів;
- визначити основні труднощі при перекладі науково-технічних текстів;
- вивчити особливості науково-технічних текстів.

Об'єктом дослідження даної роботи є науково-технічні тексти. Предметом даного дослідження є особливості лінгвостилістичного пізнання технічних текстів.

Актуальність і необхідність вивчення лінгвостилістичних особливостей науково-технічних текстів пояснюють теоретичну значимість дослідження проведеного в даній роботі.

У процесі дослідження застосовувалися порівняльний і компонентний аналіз.

Робота присвячена розгляду основних характеристик науково-технічного тексту, в тому числі стилістичних, лексичних, граматичних і графічних. Розкрито поняття «стиль», перераховані найбільш відомі класифікації наукових текстів, дано стилістичні особливості текстів науково-технічного змісту, досліджується термінологія в науково технічному стилі.

Стилістичні особливості науково-технічних текстів. Словосполучення «стилістика тексту» відомо давно, однак його зміст викликає лише найзагальніші, розпливчасті уявлення. Справа в тому, що назва науки з'явилася раніше самої науки, яка тільки починає формуватися. Стрімко розвивається лінгвістика тексту показали, що поряд з граматиною, семантикою тексту та іншими аспектами і областями його вивчення необхідна і стилістика тексту.

Як видається, у назві цієї науки дуже важливі обидва його компоненти - стилістика і текст. Перший передбачає стилістичний підхід до всіх явищ тексту, другий позначає предмет вивчення і відповідно з цим специфіку стилістичного вивчення (вивчаються не традиційні мовні одиниці, а тексти).

Стилістичний підхід передбачає вивчення функціонування (способів використання) тексту і його одиниць - прозових строф (складних синтаксичних цілих), фрагментів, глав, частин; стильової специфіки типів тексту (мови); умов і засобів виразності текстів. Слово «текст» настільки звичне, знайоме, що здавалося б, і пояснень не вимагає. Однак таке

Актуальні проблеми науки та освіти теорія, практика, сучасні рішення

враження оманливе. Текст (від латинського *textus* - тканина, сплетіння, з'єднання) можна визначити як об'єднану смисловий і граматичної зв'язком послідовність мовних одиниць: висловлювань, надфразових одиниць, фрагментів, розділів і т.д. Кожному тексту властивий свій індивідуальний функціональний стиль.

Стиль мови - це поєднання двох чинників - «що йдеться» і «як кажуть», тобто це цілеспрямована сукупність мовних засобів.

Виникнення і розвиток наукового стилю пов'язано з розвитком різних областей наукового знання, різних сфер діяльності людини. На перших порах стиль наукового викладу був близький до стилю художньої оповіді. Відділення наукового стилю від художнього відбулося, коли в грецькій мові стала створюватися наукова термінологія. Згодом вона була поповнена з ресурсів латині, що стала інтернаціональним науковою мовою європейського середньовіччя. В епоху Відродження вчені прагнули до стислості і точності наукового опису, вільного від емоційно-художніх елементів викладу як суперечать абстрактно-логічного відображення природи. Проте звільнення наукового стилю від цих елементів йшло поступово. Відомо, що занадто «художній» характер викладу Галілея драгував Кеплера, а Декарт знаходив, що стиль наукових доказів Галілея надмірно «белетризований». Надалі зразком наукової мови стало логічне виклад Ньютона.

В основі стилю сучасної української наукової і технічної літератури лежать норми сучасної української літературної мови з певними специфічними характеристиками, а саме:

Лексика. Вживається велика кількість спеціальних термінів. Слова відбираються з великою ретельністю для максимально точної передачі думки.

Грамматика. Використовуються тільки твердо встановилися в письмовій мові граматичні норми. Широко поширені пасивні, безособові і неозначено-особові конструкції.

Спосіб викладу матеріалу. Основне завдання наукової і технічної літератури- гранично ясно і точно довести певну інформацію до читачів. Це досягається логічно обгрунтованим викладенням фактичного матеріалу, без застосування емоційно забарвлених слів, виразів і граматичних конструкцій. Такий спосіб викладу можна назвати формально-логічним.

Актуальні проблеми науки та освіти теорія, практика, сучасні рішення

Специфічні характеристики, що лежать в основі технічного тексту.

Наукова і технічна література має кілька градацій. Наукові та технічні тексти відрізняються один від одного не тільки галуззю науки чи техніки, до якої вони належать, але і за ступенем їх спеціалізації. Текст технічних довідників, каталогів, описів поставок, технічних звітів, специфікацій та інструкцій може іноді містити пропозиції, в яких відсутній присудок (при перерахуванні технічних даних і т. п.) або підмет (якщо він мається на увазі за контекстом). У технічних довідниках зустрічаються цілі відрізки, що складаються з перерахувань. Описи поставок, специфікації, технічні звіти і каталоги складаються зазвичай за твердим шаблоном і завантажені спеціальною термінологією. Лексико-граматичний шаблон притаманний також мові патентної літератури. Прийнято вважати, що технічній літературі властивий нейтральний спосіб викладу матеріалу, або нейтральний стиль.

Оскільки технічній літературі притаманний формальний, логічний, сухий виклад матеріалу, мабуть, правомірно назвати подібний виклад -- формально-логічним.

Отже, основна вимога до мови технічної літератури - це точне і чітке виклад, опис і пояснення фактів. Головний наголос робиться на логічну, а не емоційну сторону інформації. Автор прагне виключити можливість довільного тлумачення істоти предмета. Тому в технічній літературі майже не використовуються такі виразні засоби, як метафора, метонімія і т. п., і виклад носить дещо сухуватий, формальний характер. При обговоренні способу викладу технічної літератури треба враховувати, що ця література має обмежене коло читачів, для яких саме формально-логічний стиль забезпечує найбільш повну та ефективну інформацію. Формально-логічний стиль з'явився в результаті нагальної потреби у такому стилі великої групи людей. Він є природним наслідком розвитку мови технічної літератури. Ті, хто критикують цей стиль, забувають, що технічні тексти призначені для фахівців, які володіють відповідними знаннями та для яких відступ від звичного для них способу викладу матеріалу ускладнює розуміння фактів. Згідно термінології В. В. Виноградова, що визначає, зокрема, три найважливіших функції мови, а саме: спілкування, повідомлення і вплив, технічна література переслідує завдання повідомлення. Все, що порушує цю задачу, ускладнює інформацію, є неприродним, а звідси неправомірним. Великі вчені

Актуальні проблеми науки та освіти теорія, практика, сучасні рішення

минулих століть писали свої трактати в стилі, близькому до художньої літератури, і кожен з них мав свій індивідуальний стиль. Слід, однак, проводити відмінність між простою індивідуальністю і колективною індивідуальністю, або індивідуальністю колективу. У наше століття прогрес науки і техніки можливий лише в результаті колективних зусиль вчених та інженерів, які сприймають свої роботи не тільки як плід індивідуальної творчості, але, в основному, як посильний внесок у зусилля великої кількості людей. Тому при описі отриманих результатів вони використовують формально -логічний стиль.

Таким чином, досліджуючи стилістичні особливості науково-технічних текстів, важливо відзначити, що основна їх характеристика полягає в прагненні до чіткості й суворості викладу, відмови від непрямих, описових позначень об'єктів, широкому використанню штампів і стереотипів спеціальної лексики. Порівняльний аналіз перекладів показує, що перекладачі регулярно здійснюють стилістичну адаптацію тексту, що перекладається, опускаючи емоційно-стилістичні елементи оригіналу, які здаються їм недоречними в «серйозному» науковому викладі. На закінчення даного підpunkту можна зробити висновок, що при всій своїй стилістичній віддаленості від живої розмовної мови, багатого різноманітними виразними засобами, технічний текст все ж включає відоме кількість більш-менш нейтральних за забарвленням фразеологічних сполучень технічного характеру.

Лексико-граматичні особливості перекладу науково-технічних текстів.

Характерними особливостями науково-технічного стилю є його інформативність (змістовність), логічність (сувора послідовність, чіткий зв'язок між основною ідеєю і деталями), точність і об'єктивність і нарешті ясність і зрозумілість. Окремі тексти, що належать до даного стилю, можуть володіти зазначеними рисами більшою чи меншою мірою. Проте у всіх таких текстах виявляється переважне використання мовних засобів, які сприяють задоволенню потреб даної сфери спілкування.

Сфера застосування наукового стилю дуже широка. Це один із стилів, який надає сильний і різнобічний вплив на літературну мову. Якщо раніше тлумачні словники склалися на основі мови художньої літератури і в меншій мірі публіцистики, то зараз опис розвинених мов світу неможливо без урахування наукового стилю та його ролі в житті суспільства.

Актуальні проблеми науки та освіти теорія, практика, сучасні рішення

Для словникового складу технічної літератури характерне застосування великої кількості технічних термінів, тобто слів або словосполучень, що позначають технічні поняття. Провести чітку межу між термінами та словами повсякденної мови неможливо внаслідок багатозначності слів. Наприклад, такі загальновідомі поняття, як «електрика», «температура», «автомобіль», і часто вживані слова «атом», «пластмаса», «вітамін», «антибіотик», «пеніцилін», «космос», не є термінами в повсякденній мові, де технічний початок грає другорядну (підпорядковану) роль. З іншого боку, такі прості слова, як «вода», «земля», «полум'я», «рідина», «сила», «глина», «срібло», «тиск», є термінами в технічному контексті, коли несуть першорядне (основне) смислове навантаження. У термінах ми маємо найбільш точне, концентроване і економне визначення технічної ідеї. Наприклад, термін «вода» - це наукове визначення хімічної сполуки, молекула якого складається з двох атомів водню та одного атома кисню. Кожна галузь науки виробляє свою термінологію відповідно до предмета і методів своєї роботи. Термінологія - це ядро наукового стилю, останнє, внутрішнє коло, що містить найбільш істотні ознаки мови науки. Можна сказати, що термін втілює в собі основні особливості наукового стилю і гранично відповідає завданням наукового спілкування. Термін - це слово або словосполучення, точно і однозначно називає предмет, явище чи поняття науки і розкриває його зміст; в основі терміна лежить науково побудована дефініція. І.С.Алексєєва констатує, що «термін - це слово або словосполучення для вираження понять і позначення предметів, що володіє, завдяки наявності у ньому суворої і точної дефініції, чіткими семантичними кордонами і тому однозначне в межах відповідної класифікаційної системи» [3, 9]. Складний взаємозв'язок між словами повсякденної мови і термінами ускладнює виявлення термінології окремих галузей технічної літератури. Систематизація існуючої української технічної термінології утруднена також тим, що один і той же термін має різне значення в різних областях техніки або навіть у межах однієї галузі, а також появою великої кількості нових термінів.

У кожній статті з вузької технічної спеціальності число термінів не перевищує 150 - 200 одиниць. З розвитком науки і техніки однозначні спеціальні (номенклатурні) терміни можуть набувати додаткові значення і стають багатозначними загальнонауковими і технічними термінами, а

Актуальні проблеми науки та освіти теорія, практика, сучасні рішення

багатозначні терміни можуть втрачати свої значення і стають однозначними.

Терміни повинні забезпечувати чітке і точне вказівку на реальні об'єкти і явища, встановлювати однозначне розуміння фахівцями переданої інформації. Тому до цього типу слів пред'являються особливі вимоги.

Насамперед, термін повинен бути точним, тобто мати строго певне значення, яке може бути розкрито шляхом логічного визначення, що встановлює місце позначеного терміном поняття в системі понять даної галузі науки або техніки. Якщо якась деталь оптичного приладу іменується «видошукач», то цей термін повинен позначати тільки цю деталь, що виконує певні функції, і ніякі інші частини даного приладу або якого-небудь іншого пристрою. Через складну еволюцію української мови у ній широко розвинена синонімія, в тому числі і лексична: одне і те ж поняття можна виразити різними словами. Це необхідно для більш точної диференціації окремих процесів, а також додачі мови технічної літератури специфічної мовної забарвлення. Крім того, поєднання численних термінів латинського і грецького походження з такими словами робить мову технічної літератури більш однорідною за своїм лексичним складом. Один і той же термін у різних сферах вживання може виражати різні поняття. Термін «клапан» позначає електронну лампу, кран в теплотехніці, клапан в машинобудуванні, приладобудуванні, гідравліці; «зберігання» -- запам'ятовуючий пристрій чи пам'ять, в інших сферах активно функціонує як склад, сховище, накопичувач, акумулявання. Технічний термін «кадр» позначає: раму в будь-якому пристрої, станину у верстатах, каркас у будівництві, кадр у кіно та телебаченні. Отже, термін, функціонуючи в різних сферах, може мати риси багатозначності. Багатозначність і синонімія суперечать природі функціонування і призначенню терміна. Однак при описі конкретної предметної ситуації, конкретної науково-технічної сфери, терміни не допускають невірних їх тлумачення.

Все ж таки треба відзначити, що основна маса технічної термінології продовжує залишатися за межами загальнолітературної мови і зрозуміла лише фахівцю даної галузі знання. Основними способами утворення українських науково-технічних термінів є синтаксичний, семантичний і морфологічний, а також запозичення з інших мов і галузевих термінологій. Запозиченням вважається слово або термін, який переходить в іншу мову зі своїм поняттям (computer-комп'ютер). Лексико-

Актуальні проблеми науки та освіти теорія, практика, сучасні рішення

семантичний спосіб: придбання одним і тим же словом різних значень (розпадання слова на омоніми).

Оскільки характерною рисою терміна є чіткість семантичних меж, він має значно більшу самостійність по відношенню до контексту, ніж звичайні слова.

З тих же причин термін повинен бути однозначним і в цьому сенсі незалежним від контексту. Інакше кажучи, він повинен мати своє точне значення, вказане його визначенням, у всіх випадках його вживання в будь-якому тексті, що користується терміном не треба було б кожного разу вирішувати, в якому з можливих значень його тут вжито. Безпосередньо пов'язана з точністю терміна і вимога, щоб кожному поняттю відповідав лише один термін, тобто щоб не було термінів-синонімів зі співпадаючими значеннями. Зрозуміло, що точна ідентифікація об'єктів і понять утруднена, коли одне і те ж іменується по-різному.

Висновки. Поява і формування науково-технічного стилю пов'язане з розвитком науки і техніки. Широке застосування даного стилю стимулювало зародження нових жанрів, таких, як: стаття, монографія, підручник, патентний опис, реферат, анотація, документація, каталог, довідник, специфікація, інструкція, реклама (що має ознаки і публіцистики). Ознакою науково-технічного тексту є насиченість термінами. Термінологічна лексика зазвичай становить 15-25 відсотків загальної лексики, використаної в роботі. У науково-технічних текстах вживається велика кількість спеціальних термінів. Крім термінів, науковий стиль використовує загальнонаукові і загальнонавчальні слова. Фахівці широко застосовують спеціальну лексику. Спеціальна лексика включає всілякі похідні від термінів, слова, використовувані при описі зв'язків і відносин між термінологічно позначеними поняттями і об'єктами, їх властивостей і особливостей, а також цілий ряд загальнонародних слів, вживаних, проте у суворо певних поєднаннях і тим самим спеціалізованих. Наукова і технічна література має кілька градацій. Наукові та технічні тексти відрізняються один від одного не тільки за галуззю науки чи техніки, до якої вони належать, але і за ступенем їх спеціалізації.

Таким чином, вимоги, що висуваються до перекладу науково-технічної літератури в українській мові складають самостійну теоретичну і практичну проблему, вирішення якої вимагає глибоко аналізу і вивчення.

Актуальні проблеми науки та освіти теорія, практика, сучасні рішення

Література

1. Федоров А. У., Основи загальної теорії перекладу. [Текст] // --М.: 1968
2. Комисаров В.М. Современное переводоведение. [Текст] // – М., 2004
3. Алексеєва І.С. «Професійне навчання перекладача» [Текст] // СПб.:ИИЯ, 2000
4. Реформатский А.А. Введения у мовознавство. [Текст] // --М.: 1955
5. Научно–технический перевод. / Под ред. Ю.В.Ванникова. [Текст] // -- М.: Наука, 1987
6. Гвишиани Н.Б. «Мова наукового спілкування». [Текст] // --М.: Вища школа, 1986
7. Миньяр–Белоручев Р. «Загальна теорія перекладу і усний переклад». [Текст] // -- М.: 1980
8. Стрелковский Г.М., Латишев Л.К. Научно-технический переклад. [Текст] // --М.: Просвітництво, 1980
9. bukvar.su/inostrannyj-jazyk/
10. conference.nuos.edu.ua/catalog/

Надійшла до редакції 25.12.2014